

ter udanost cesarju in cesarskemu rodu. Pregled Evrope — kakor je v dosedanjih berilih, samo to bilo bi še želeli, da bi se v „Tretjem Berilu“ 85. berilna vaja „Kranjsko“ obširnejši in natančnejše opisala.

Opis vsacega šolskega okraja bi učiteljem dobro došel.

Za zgodovinski pouk v ljudskih šolah nekako zadostuje v berilih odločena tvarina, samo želeli bi še bilo, da bi se nekaj zgodovinskih slik ali popisov vojvodine Kranjske vpletlo v naša berila, a naj bodo povsem resnične, in nikakor ne izmišljene in neresnične pripovedke.

Dodá naj se nekoliko črtic o avstrijski zgodovini sploh, in navedejo naj se tudi najglavnejša načela ustave, pravice in dolžnosti državljanov i. t. d.

Kako se napravljajo šolski vrti.

Važno je vprašanje o plodonosni napravi šolskih vrtov, kajti, ako se užé tû greší, je gotovo poznejši uspeh nezadosten in kljub vsem trudu in marljivosti ne doseže svojega namena. Le prehitro se izgubi veselje in ljubezen do rečí, ako vrtnik pri tem nima uspeha, šolski vrt se zanemarja, in ne prinese nobene koristi niti šoli, niti občini.

Pred vsem naj se gleda na prostor in sicer naj se izbere ta, ki je tik šole, ako je le zemlja ugodna. Od šole oddaljeni vrti se navadno ne gojé ugodno, ali se celó zanemarjajo, ker ima učitelj premalo časa v kratkih prostih urah za vrtnarska dela; — sicer pa naj se otrokom dá priložnost, da hodijo na vrt in ga obdelujejo, kar pa je le tam mogoče, kjer je šolski vrt pri šolskem poslopji. Tam pa, kjer ni za vrt ugodnega prostora blizu šole, naj pa tudi učitelj ne izgubi poguma.

Večkrat se dobé, posebno pri novozidanih šolah, prostorna dvorišča, ali prostori pred šolo, ki se dadó prav ugodno premeniti v šolski vrt. Ako tû učitelj le hoče, napravi se šolski vrt.

Kar se tiče velikosti zemljišča za šolski vrt, je treba dobro preudariti. Užé prava je dragocena, pozneje trudapolno obdelovanje in vzdržavanje delavcev — in končni uspeh je, — da se čisto zanemarijo, ker gine pogum za vzdržanje kakega večjega vrta.

Šolski vrt je dovolj velik, če obsega štiri are, ker se ne gleda vselej, kako velik je, in kako obširno se obdelujejo mnogi posamični oddelki, ampak le na to, kako se vzgledno, koristno in uspešno obdeluje. Le takim načinom doseže svoj namen; z ozirom na naše šolske potrebe pa zadostuje tem térjatvam le primérno majhen šolski vrt.

Tudi šolski vrt v obsegu jednega ali dveh arov more zadostovati, ako se prav in umljivo gojí.

Dalje mora šolski vrt imeti primérno ograjo in sicer naj bi bila pri cesti — ako je sploh lega ugodna, taka, da mimoidóci vidijo ves vrt.

Pozabiti ne smemo, da je šolski vrt ne le za šolo, ampak za vso občino, katera naj bi ga posnemala.

Zoper vetrove pa je potrebno napraviti lesene ali zidane ograje, na katere se lahko trte opirajo, ali pa služijo mladim drevescam v podporo.

Kadar se prostor pregradí, naredí se načrt z ozirom na lego zemljišča in krajne razmere, na katere naj se učitelj vedno ozira. Potem se napravijo pota, navadno 1^m/ široke, ožja ne smejo biti, v večjih vrtih pa 1¹/₂ — 2^m/ široke in 50°/_m globoko izkopane. Izkopljena zemlja se posuje po gredicah, pota pa se utrdé z opeko, kameni i. dr., ter se potresejo sê peskom. Lepa pota so jedna glavnih stvari v šolskih vrtih.

Dalje važno delo na novonapravljenem vrtu je, da se vse zemljišče globoko prekoplje, kar pa se mora užé v jeseni storiti. Vzpomladi se zemljišče z nova prekoplje, gredice po narejenem načrtu razdelé, sadna drevesca obkolijo, grmičje zasađi in semena posejejo.

To je v kratkem najprva in glavna učiteljeva naloga, kadar šolski vrt napravlja.

Človek,

v pogledu na njegovo telo in dušo s kratkim návodom,
kakó si ohraniti in utrditi zdravje.

(Za šolo in dom sestavil **Janko Leban.**)

(Dalje.)

§. 26.

Okus, jezik, sline.

Glavni organ okusu je jezik. Jezik je iz več zvezanib mišic, katere se na vse mogoče načine morejo krožiti in je zaodet sè sluznico. Jezikove mišice sedé nekaj na viličasti podjezičnici, nekaj pa na vratu in v žrelu. Okus provzročujejo bradavice, katere se nahajajo na jeziku. Na te bradavice, v katerih se končujejo mnogi živci, delujejo vsakovrstna jedila. Na tak način razdraženi živci prijavijo to možganom, kjer potem nastane okusni občut. Mej živčnimi bradavicami ležijo tudi žleze, katere vedno izločujejo mokrine; pa tudi iz slinovk dotekajo sokovi. Nad jezikom je nebo, čegar žleze tudi neko mokrino izločujejo. Da nij teh sokov, bile bi jedí brez okusa in suhe. Vse omenjene mokrine jedí pripravljajo na prebavo.

Stvarí, katere se ne dajo raztopiti, nemajo nobenega okusa. Isto tako ne občutimo okusa, ako je jezik suh ali preveč se sluzjo prevlečen. V zadnjem slučaji pravimo, da imamo „bel jezik“, kar je znamenje, da nam je želodec pokvarjen.

§. 27.

Čut ali tip.

Čut ali tip je v tem, da se tipajoč lahko osvedočimo, je-li kak predmet mehak, trd, raskav i. t. d. Čut le-ta izvira v našem telesu. Čutimo s pomočjo živcev in posodic, katere nam v podobi bradavičic ležijo v močnejši koži, katera se nahaja pod tenčico. Čem več živcev se strinja v enej točki, tem večja je občutnost. Zato imajo nosni konec, roke in posebno prstni konci prav tanek čut. Silno tanek čut pa ima n. pr. oko; zato občutimo bolečino, če nam va-nje pade tudi najmanjši prašek. Čut deluje tudi v notranjosti telesa, ker ono je vse sè živci prepredeno. Tako občutimo bolečino v želodci, v grlu i. t. d.

§. 28.

Bdenje in spanje.

Ako človek zunanje vtise svestno ali zavedno vzprejema, pravimo, da bđí; takovo njega stanje zovemo bdenje. Spanje nastaja vsled utrujenosti in pomanjšane delavnosti naših živcev. Otroci in stari ljudje, ki so sploh slabotnejši, spijo tedaj dljé, kakor ljudje srednje starosti. Mirno in sladko spanje kreptá telo in je usposablja, da — probudivši se — zunanje vtise razločnejše in krepkejše vzprejema.

Dalje važno delo na novonapravljenem vrtu je, da se vse zemljišče globoko prekoplje, kar pa se mora užé v jeseni storiti. Vzpomladi se zemljišče z nova prekoplje, gredice po narejenem načrtu razdelé, sadna drevesca obkolijo, grmičje zasađi in semena posejejo.

To je v kratkem najprva in glavna učiteljeva naloga, kadar šolski vrt napravlja.

Človek,

v pogledu na njegovo telo in dušo s kratkim návodom,
kakó si ohraniti in utrditi zdravje.

(Za šolo in dom sestavil **Janko Leban.**)

(Dalje.)

§. 26.

Okus, jezik, sline.

Glavni organ okusu je jezik. Jezik je iz več zvezanib mišic, katere se na vse mogoče načine morejo krožiti in je zaodet sè sluznico. Jezikove mišice sedé nekaj na viličasti podjezičnici, nekaj pa na vratu in v žrelu. Okus provzročujejo bradavice, katere se nahajajo na jeziku. Na te bradavice, v katerih se končujejo mnogi živci, delujejo vsakovrstna jedila. Na tak način razdraženi živci prijavijo to možganom, kjer potem nastane okusni občut. Mej živčnimi bradavicami ležijo tudi žleze, katere vedno izločujejo mokrine; pa tudi iz slinovk dotekajo sokovi. Nad jezikom je nebo, čegar žleze tudi neko mokrino izločujejo. Da nij teh sokov, bile bi jedí brez okusa in suhe. Vse omenjene mokrine jedí pripravljajo na prebavo.

Stvarí, katere se ne dajo raztopiti, nemajo nobenega okusa. Isto tako ne občutimo okusa, ako je jezik suh ali preveč se sluzjo prevlečen. V zadnjem slučaji pravimo, da imamo „bel jezik“, kar je znamenje, da nam je želodec pokvarjen.

§. 27.

Čut ali tip.

Čut ali tip je v tem, da se tipajoč lahko osvedočimo, je-li kak predmet mehak, trd, raskav i. t. d. Čut le-ta izvira v našem telesu. Čutimo s pomočjo živcev in posodic, katere nam v podobi bradavičic ležijo v močnejši koži, katera se nahaja pod tenčico. Čem več živcev se strinja v enej točki, tem večja je občutnost. Zato imajo nosni konec, roke in posebno prstni konci prav tanek čut. Silno tanek čut pa ima n. pr. oko; zato občutimo bolečino, če nam va-nje pade tudi najmanjši prašek. Čut deluje tudi v notranjosti telesa, ker ono je vse sè živci prepredeno. Tako občutimo bolečino v želodci, v grlu i. t. d.

§. 28.

Bdenje in spanje.

Ako človek zunanje vtise svestno ali zavedno vzprejema, pravimo, da bđí; takovo njega stanje zovemo bdenje. Spanje nastaja vsled utrujenosti in pomanjšane delavnosti naših živcev. Otroci in stari ljudje, ki so sploh slabotnejši, spijo tedaj dljé, kakor ljudje srednje starosti. Mirno in sladko spanje kreptá telo in je usposablja, da — probudivši se — zunanje vtise razločnejše in krepkejše vzprejema.

II. Del.

Dušeslovni početki.

§. 1.

Čutila — dušno orodje.

Človeška čutila (vid, sluh, voh, okus, čut [tip]) so orodje duši. Zunanji deli: oči, ušesa i. t. d. pripadajo pač telesu; a brez dušne pomoči bi z očmi ne videli, z ušesi ne slišali i. t. d. To se zgodí, ko umremo, kadar se namreč duša loči od telesa. Mrlič ima oči, a ne vidi, ima ušesa, a ne sliši i. t. d. — pač zato, ker nima duše.

V naslednjih odstavkih hočemo nekoliko razmišljavati o — duši.

§. 2.

Duša, troje glavnih zmožnostij njenih; nazori, predstavnost in predstave, pojem.

Vera in um nas učita, da imamo dušo, katera telo oživlja in ki človeka odlikuje pred vsemi drugimi stvarmi na svetu. Ker pa duše s čutili ne moremo zaznati, imenujemo jo bitje. Duša ima troje glavnih zmožnostij: ona spoznava, čuti in hoče. Najprej bomo govorili malo o prvi zmožnosti.

Duša lahko spoznava vidni svet, spoznava lahko sebe in Boga.

Ako človek kak predmet natanjko ogleduje, ako tedaj vso svojo pozornost na-nj obrača, potem nastajejo v njegovej duši o tem predmetu neke slike, katere zovemo nazore. Slike le-te (nazore) je možno človeškej duši obdrževati, zopet jih sklicevati na dan ter v nove nazore združevati. To zmožnost človeške duše imenujemo predstavnost; slike, po predstavnosti nastale, pa predstave. Predstave se ločijo od nazorov le v tem, da nastajejo brez pomoči čutil. Svoje rajne starše smo, ko so še živeli, gotovo večkrat videli; zdaj jih sicer z očmi ne moremo več gledati, vendar si o njih delamo predstave, t. j. mi si mislimo, kakšni so bili.

Predstave so lahko temne, jasne ali razločne. Ako gledamo kako reč, katere n. pr. radi velike daljave ne moremo od drugih rečij razločevati, potem dobimo o njej temno predstavo.

Če bi n. pr. opazovali drevo ter bi ne mogli spoznati, ali je jablana, hruška, smreka i. t. d.: tedaj bi nam nastala nerazločna, a vendar jasna predstava; kajti to nam je pač jasno, da je gledani predmet drevo; a razločiti ne moremo, kakšno drevo je to.

Ako bi pa kak predmet tako videli, da bi znali povedati, kaj ima z drugimi predmeti skupnega in kaj različnega, potem bi dobili o tem predmetu razločno predstavo.

Opazujoč več predmetov, spoznamo, da so si v marsičem slični, v marsičem pa različni. Ako od tako zadobljenih predstav različnosti odstranimo in bistvene predstavne znake strnemo, potem se sodi v naši duši — pojem. N. pr. če solnce, luno, kolo, kroglo mejsobno primerjamo, nastane pojem „okroglo“. Ako primerjamo jablano, hruško, hrast, smreko i. t. d. drugo z drugim ter to, kar je vkupnega na njih strnemo ali zberemo, potem dobimo pojem „drevo“, t. j. rastlina, katera ima korenike, deblo in vrh. Isto tako dobimo pojem „črno“, ako črnilo, ogel, vrano, noč, žalno obleko drugo z drugim primerjamo; a pojem „belo“ bi dobili, če bi primerjali mleko, sneg, apno, kreda, lilijo drugo z drugim.

Pojem po tem takem nij nič družega kakor enota bistvenih znakov.

(Dalje prih.)